

Tekst koji slijedi započeo sam pisati prije desetak godina. U vremenu sam ponešto mijenjao. Trenutno stanje u Lijepoj našoj kao i na našoj majčici Zemlji utjecalo je da se ponešto pojasni, skрати ili dopuni. Tako je i ovaj put. Zabrinjavajuće stanje u Lijepoj našoj kao i na globalnoj razini rezultirao je nešto crnijim bojama nego što je tekst bio „obojen“ prijašnjih godina. Na žalost, devetnaesto stoljeće u znaku liberalizma i kraj dvadesetog u znaku neoliberalizma ostavlja malo prostora optimizmu. Alijenacija kao riječ ne koristi se često među ekonomistima. Ovih blagdanskih dana problemi koje generira kapital odnos, uključivo otuđenja čovjeka od čovjeka, posebno djeluju zastrašujuće. Darvinizam koji je na djelu ne samo da je okrutan, on bi mogao, ako izostane razum što nije nezamislivo, postati poguban kako za ljudaku vrstu tako i za majku Zemlju. I onda kao iz vedra neba odstupa Benedikt XVI. a na njegovo mjesto dolazi nam Franjo I. koji navješta povratak Crkve svojim izravnim korjenima.

Datumi na prijelazu tisućljeća svakako se ubrajaju u „prelomne“ trenutke kad svi razmišljaju o prijedenu ali i o neizvjesnosti dolazećeg. Tko zna kako su ljudi zamišljali prijelaz iz prvog u drugo tisućljeće? Nadalje, tko je mogao zamisliti što će se sve zbiti u tisuću godina? Vjerojatno bi čovjek iz kraja desetog stoljeća ostao zgranut i, konačno, izgubljen uslijed svih tih promjena tijekom drugog tisućljeća. Kako bi se tek mi osjećali, da se odjednom nađemo na kraju trećeg tisućljeća? Tko bi bio više iznenađen: naš predak ili mi pitanje je na koji nije moguće dati suvisli odgovor.

Uzmimo vrijeme. Nesporno je da vrijeme nije linearno. Kažu da je danas prosječna „brzina“ vremena deset puta veća nego početkom dvadesetog stoljeća. Neznam je li to odista tako ali za mene nema spora da se život dinamizira – dramatizira - i da je protok vremena nelinearan i ubrzavajući. Pogledajmo samo transport koji je toliko zaslužan za zbližavanje i, na žalost, suprostavljanje ljudi. Na kraju desetog stoljeća jedra (ali ne i kormilo) i veslači bili su brodovima jedino pogonsko sredstvo. Robovi su cijeli svoj život provodili na brodovima - veslajući. Isto je bilo u Perziji, antičkoj Grčkoj i carskom Rimu. Cestovni saobraćaj je bio bolji jer su rimske ceste bile superiornije putevima s kraja desetog stoljeća. Poljoprivreda je uz, nastupajuće obrtništvo, bila temeljna djelatnost u Europi. I tako dalje. Trgovi i na njima uspostava redovnog trgovanja (u slavu svetaca – sic!) bili su tek u zametku.

Što se danas svakodnevno događa vidimo oko sebe. Ono što je bitno nalazi se u činjenici da je čovjek „ovladao“ prirodom i napustio Zemlju, za sada, tek kao avanturu ali je tim činom pokazao što je sve moguće učiniti kada njegovu znatiželju racionalizira ljudski um. Što više čovjek je tehnički spreman za osvajanje Marsa i tek su financijska sredstva ograničenje zašto Mars već nije osvojen. Nije utopija da će čovjek u narednih dvadesetak godina ekonomski eksploatirati mjesec.

U isto vrijeme na Zemlji ima ljudi koji još uvijek žive na prijelazu iz desetog u jedanaesto stoljeće. Raspon na relaciji razvijeni – nerazvijeni se, na žalost, povećava i to ne samo među zemljama već i u svakoj od zemalja.

Dinamiziraju se, jasno, i opasnosti. Možda čak i brže nego blagodati koje uživamo. Sve je teže kontrolirati znanstvena dostignuća iz područja prirodnih znanosti. Temeljem novih spoznaja otkrivaju se nova rješenja - koja bi trebala biti u funkciji napretka života čovjeka kao socijalnog

bića – a više ih nije moguće kontrolirati jer nam to ne dozvoljava kapital odnos. Sukobili smo se s prirodom i danas je mjenjamo; destruiramo i postajemo sami sebi temeljni neprijatelj. Postaje sporno da li smo tekuće procese destrukcije u stanju zaustaviti. Ponašanja kojih smo svjedoci pokazuju da se proces destrukcije dinamizira. Tko zna?

U socijalnom pogledu na prijelazu u treće tisućljeće borba za profit i globalnu prevlast toliko je zaokupila čovječanstvo, posebno najrazvijenije zemlje, da se na socijalno raslojavanje i ugroženost nemoćnih, bolesnih, hendikepiranih, itd., više nitko niti ne osvrće osim kada je potrebno demonstrirati socijalnu osjetljivost kapital odnosa. Svatko se bori za sebe, bez obzira da li se radi o pojedincu, državi ili kulturi, a rizik se dodatno individualizira. Funkcija države je u razvijenom svijetu, da pomogne razvoj svoje nacionalne ekonomije; funkcija države u nerazvijenim zemljama je da slušaju. Tako je uspostavljena realcija ovisnosti. Što su nerazvijenije zemlje poslušnije to bolje za njih. Sve se to događa pod parolom demokracije i slobode; što više to i takvo stanje proglašava cilju kojem valja težiti. Pri tom se ne objašnjava što znači ta ista demokratizacija i sloboda za obespravljenе kojih je svakim danom sve više; po nekima polovica čovječanstva, po drugima dvije trećine.

Kapital odnos snažno mjenja/destruira Zemlju u cjelini i svakog čovjeka posebno. Šansa nerazvijenih iz dana u dan je sve manja i nije čudno da je poznati teoretičar ovisnosti Andre Gunder Frank skovao pojam koji govori sam za sebe:

razvoj nerazvijenosti (development of underdevelopment).

Peter L. Berger to ovako interpretira: “....odluke o nacionalnoj ekonomskoj politici donose se sada izvan zemlje i za korist drugih. Nacionalna ekonomija je “iskrivljena” jer njen pravac diktiraju vanjske potrebe, a ne njena autohtona logika. Nacionalna inicijativa je ugušena često do stupnja “industrijskog infaticida” - to jest, domaći industrijski razvoj je zaustavljen u interesu strane inicijative, koja dominira nacionalnom privredom. Napokon, autohtono stanovništvo je pauperizirano, uz izuzetak takozvane comprador klase - lokalnih grupa koje postaju zastupnicima strane inicijative. Drugim riječima, nerazvijenost Trećeg svijeta nije stanje koje prethodi dolasku međunarodnog kapitalizma u te zemlje, već je prije stanje što ga taj međunarodni kapitalizam proizvodi, i to nužno.” (Izvor: Peter L. Berger: “Kapitalistička revolucija”, Nprijed, Zagreb, 1995., str. 149. i 150.)

Naš pjesnik Grigor Vitez stihovima najjasnije i najbrutalnije definira načela kapital odnosa u uvjetima neoliberalizma:

"Što viriš vuče kroz to granje?
Gledam da pojedem ono janje.
Pa pojedi ga što ti smeta?
Tražim razlog radi svijeta."

Sve se to odvija u ozračju neoliberalizma koji vrši funkciju katalizatora tih i takvih procesa. Međutim, nije potrebno posebno dokazivati da postojeći način razmišljanja/ponašanja ima svoja ograničenja. Albert Einstein je jednom rekao:

“Svijet koji smo stvorili danas kao rezultat našeg dosadašnjeg načina razmišljanja ima probleme koji ne mogu biti riješeni na način koji smo razmišljali dok smo ih stvarali.”

Ma koliko zvučalo naivno već za našeg života razvijeni će shvatiti da nije moguće mnoge problem riješiti bez “Svijetske vlade”. Tako probleme zaštite okoliša, obrazovanje, zdravstvena zaštita, itd., nije moguće riješiti na razini bilo koje zemlje niti grupe zemalja, već je potrebno djelovati globalno imajući u vidu pravdu (čitaj: ravnopravnopravni odnos Čovjeka i Čovjeka) a ne parcijalne interese pojedinih zemalja. Tako regionalizacija koja suprostaavlja svijet nije rješenje za svijet već podrška utrci u – besmisao.

Marx nije bio u pravu - kapital odnos - o kojem je pisao više ne postoji. Nestaje rad kakav je bio u njegovo vrijeme. Rad iz njegovog vremena je neučinkovit i irelevantan za kapital. Kapitalu je danas suprostaavljen visoko kvalitetan i kreativan rad koji je i sam rezultat investiranja (obrazovanje) i visoke plaće su tek pripadajući prinos na uloženi kapital – investiranje - u obrazovanje. Povrat od investiranja u znanje je kriterij uspješnosti i samog kapitala u implementirane tehnike i tehnologije. Sve se je promijenilo. Kapital i obrazovan rad nalaze zajednički jezik i nisu suprostaavljeni, već, uzajamno se prožimaju, ostvarujući tako zajednički cilj – povećanje dominacije kapital odnosa. Raspodjela dohotka i bogatstva sve su više na strani bogatih i njihovih nasljednika (rentijera), te poduzetnika (autora novih kombinacija u širem smislu). Ostali primaju sve manje. Ipak, oni nisu ugroženi sloj. Umjesto Marxove „nacionalne rezervne armije“ na razini nacionalnih država imamo „globalnu rezervnu armiju“ na globalnoj razini. Drama se ogleda u činjenici da radnici nisu u stanju tražiti veće plaće, već se bore za radno mjesto. Sindikati kakve poznamo postaju povjesni pojam, a ne čimbenik koji se suprostaavlja kapital odnosu. Zaposleni na početku trećeg milenija postaju privilegirani sloj društva.

Nezaposlenost će sigurno postati najveći problem u budućnosti. Welfare state je mrtva – napuštena, izbrisana, nestala. Jedan kapitalizam, anglosaksonski, pobijedio je drugi, rajnski. Pravo na rad za mnoge će biti tek ustavna natuknica bez smisla i sadržaja, neostvariva. Ovo se neće događati zato što je netko zločest već zato što se rad neće moći zbog svoje inferiornosti (neadekvatnosti) uklopiti u tehnološke procese koji se dnevno mjenjaju. A rastuća stopa supstitucije, rada kapitalom, cjelokupnu će sliku samo, dodatno, dramatizirati.

Socijalno društvo će se ubrzano raslojiti na zaposlene i nezaposlene, a tek potom na bogate i manje bogate, odnosno siromašne. Dok jedni u svojoj objesti bacaju hrnu, drugi, siromašni, tu istu hranu skupljaju po kontejnerima kako bi preživjeli. Prema tome, radi se o uspostavi više socijalnih slojeva, socijalnih grupa, u kojim će vrijediti različiti zakoni. Na jednom kraju biti će materijalno osigurani (koji su u stanju pokriti svoj rizik) zapravo lojalni građani koji poštuju vlast (i koji su njezin sastavni dio), a na drugom kraju će biti građani koji su “otpadnici” i koji žive svojim životom (čak izvan institucionaliziranog sustava). Dok je to u prošlosti bio više/manje (čitaj: mnogostrukost razloga uvjetovanih općim, posebnim i pojedinačnim određenjima i uvjetima) izbor pojedinca (ako nije želio raditi za manje, recimo, od prosječne plaće) u budućnosti će sve veći dio populacije zakonito pripadati toj “otpadničkoj” grupi kao odraz društvenog sustava a ne vlastitog izbora. Prostitucija, alkohol, droga, bijeg u podzemlje, bijeg iz urbanih sredina, traženje nepostojećeg samo su pojavni oblici tih socijalnih procesa.

Zašto će se to događati i na temelju čega temeljim takva sumorna predviđanja? Profit, profit, i opet, profit temeljni je cilj svake investicije; Marx bi rekao: „Akumulirajte, akumulirajte u tome sav Mojsije i proroci“. Pri tome se sve podređuje tom profitu. Znakovit je primjer o neučinkovitim dogovorima kada je u pitanju zaštita ljudskog okoliša i sukladno tome sve većem broju (održanih) sterilnih skupova znanstvenika koji traže i političara koji ustrajno ne čuju što se od njih traži. Černobil je tek nedavno zatvoren. Koliko će ljudi patiti i koliko je sudbina određeno Černobilom. Tragedija u Japanu aktualizira Černobil – do kada? Istovremeno se dnevno razbacuju ogromna sredstva na “sve i svašta” a da to ipak nikom ne treba. Farizejski se borimo za život neke životinje ili ptice kao žrtve nerazumnog odnosa prema majčici Zemlji, a dnevno oboljevaju i skapavaju milijuni ljudi što ne želimo vidjeti. Vidjeti znači postaviti pitanje drugima ali i sebi. To je vrlo neugodno i o tome se u pristojnom drušvu ne razgovara (sic!). Od drugih tražimo da se pogledaju u zrcalo, ali nemamo snage da sami pogledamo u zrcalo.

Odlutasmo a ne odgovorismo na postavljeno pitanje. Vratimo se pitanju. U vrijeme Adama Smitha (više) i Karla Marxa (nešto manje) odnos rada i kapitala bio je određen rastućim utjecajem kapitala i njemu je bio podređen rad. Kapital je bio materijalizirana sila znanja, kojem je radnik bio tek pridodat. On nije trebao biti niti je bio, posebno, kvalificiran. Što više od organske manufakture do fordizima on je postajao sve jednostavniji i time lakše dostupan kapitalu. “Rezervna armija” je održavala plaće na egzistencijalnom nivou (poznata je teza Davida Ricarda koji tvrdi kako su svi porezi zapravo porezi na profit) i tek socijalni naboji su minimalne nadnice ponekad povećavali. Kapital je bio dugoročan a rad kratkoročan (ponekad je osposobljavanje trajalo tek nekoliko dana pa i manje).

Treća, danas već četvrta, tehnološka revolucija ima daleko veće zahtjeve od rada. Sama tehnologija je kratkoročna i mjenja se u razdoblju od pet do sedam godina. Rad, se mora stalno prilagođavati tim sve sofisticiranijim tehnologijama što znači da je vrijeme osposobljavanja rada sve dugoročnije. Ono danas traje cijeli život. Da bi opstao moraš učiti tokom cijelog života! Diplome i, naročito, doktorati zastarijevaju sve brže. Nadalje, nekadašnja dilema: što nasuprot kako proizvoditi postaje bespredmetnom. Danas je samo bitno što proizvoditi. Primjer Japana je najpoznatija ilustracija. Dok je “oponašao”, dakle, bavio se problemom kako proizvoditi postizao je impresivne rezultate. Danas stvari idu lošije ali njihovo izdvajanje za istraživanja i razvoj daje mu šansu da vrati bar dio stare slave.

U tim i takvim uvjetima sve manji broj ljudi može zadovoljiti uvjete što ih nameće tehnologija a oni koji se ne uspiju prilagoditi, po “prirodi” stvari, otpadaju iz procesa društvene reprodukcije i pridružuju se armiji “nepotrebnih” građana. Ovo je prvi i fatalni korak koji otvara put u “Pakao” iz kojeg, teško je vjerovati, da li će se ikada više vratiti. Ostaju najbolji i njihov se broj, iz dana u dan, smanjuje to brže kako se nivo nužne razine znanja, iz dana u dan, povećava.

Tržište, tržište, tržište zagovaraju najrazvijeniji (u vrijeme Davida Ricarda to je bila Velika Britanija i njegova poznata teorija komparativnih prednosti koja i danas vlada svijetom) putem IMF-a, World bank-a, WTO-a, Evropske unije, SAD-a, Japana, itd. Upravo je Kina, prihvaćajući u najbrutalnijoj formi neoliberalizam, koju nisu mogli najrazvijenije zemlje ni u snu zamisliti, uspostavila čudesno učinkovito gospodarstvo, nezabilježeno u povijesti. Razvijeni se bune na darvinistički pristup kineskog upravljanja gospodarstvom zaboravljajući da su taj princip sami postavili na pijedestal nedodirljivosti. Socijalno odgovorni građani svjesni pogubnosti profitnog

odnosa, na globalnoj razini - što znače nerazvijeni i koja je uloga nerazvijenih u današnjoj priči kapital odnosa? - svojim demonstracijama pokušavaju poslati poruku o pogubnosti tržišta kao takvog; tržišta u kojem nema mjesta socijalnoj senzibilnosti, dakle, odgovornosti jednih za druge.

I dok uništavamo prirodu istovremeno tražimo da se tržištu prepuste svekolike silnice koje će na najbolji način alocirati akumulaciju. Pri tome se zaboravlja da upravo tržište, zasnovano na kapital odnosu, ima svoju filozofiju ponašanja i nije nužno u funkciji društvene reprodukcije. Naprosto nije moguće dovoljno naglasiti koliko će tržište u narednom razdoblju otvoriti nove danas nesagledive probleme. Kriza traje već nekoliko godina i nema dokaza da je prevladana. Tisuće milijardi dolara je utrošeno na sanaciju financijskog sustava. Intervenirale su zemlje, SAD, Velika Britanija, koje zagovaraju tržište i samo tržište. Kada se je kapital našao u krizi država je pomogla; visoka nezaposlnost ostaje problem nezaposlenih. Valja shvatiti da "javne kuhinje" odgađaju problem i nisu niti mogu biti rješenje današnjih problema Čovjeka. Svaki sustav ima svoju filozofiju funkcioniranja - ekonomski također. Ali kako nas uči teorija sustava optimum ekonomskog sustava nikako ne znači i optimum društvenog sustava. Bitno je da nadsustav ima manju entropiju, pa optimum nalazimo usprkos povećanoj entropiji u nekom od podsustava. To može značiti da podsustav može biti u neravnoteži ali su ukupni učinci pozitivniji za nadsustav. Drugim riječima, gospodarski sustav je podređen, bar bi tako trebalo biti, društvenom sustavu u kojem bi Čovjek mogao determinirati ukupna kretanja. Konačno čovječanstvo u uvjetima Treće tehnološke revolucije mora razmišljati kako svekoliki ljudski genij staviti u funkciju čovječanstva. Nije dovoljno, a niti prihvatljivo, da jedan dio čovječanstva ubire plodove ljudskog genija dok ostali gube ljudsko dostojanstvo i kreću putem koji ih vodi u animalni svijet. Tragično je da osvajamo svemir i istovremeno destruiramo Zemlju, te dovodimo Čovjeka na razinu domaće životinje i tako sami sebe tjeramo sa te iste Zemlje.

Čitatelj će pitati pa u čemu je prezentirani tekst i naslov? Gdje je veza? Kako nisam stručnjak za ovo područje a imam ishodište u kršćanskoj filozofiji i etici to mi se problemi čine rješivim jedino ako se u većoj mjeri nego do sada okrenemo načelima kršćanstva. Ovim jasno ne isključujem i druge vjere ali osjećam i poznam, ipak, najbolje nauk kršćanstva. Naprosto svi građani Hrvatske koji su u kontaktu sa sredozemnim morem imaju to "instalirano" u svojim genima. Možda se meni samo čini. Neznam. Ipak neka mi čitatelj dopusti na nastavim.

Kršćanstvo shvaćeno kao ljubav i opraštanje, tako ga bar ja shvaćam, znači odgovornost prema čovjeku kao takvom. To nije odgovornost prema nekom određenom čovjeku to je odgovornost kao smisao samoga sebe i, prema mom mišljenju, samo tim putem možemo naći sebe.

Ako ispravno tumačim Bibliju mogu ustvrditi da je Bog svog Sina jedinca poklonio čovječanstvu jer se Isus Krist rodio kao čovjek da bi - svjedočeći Boga - pomogao čovjeku. Njegov i danas aktualan socijalni nauk zadivljuje, iako je tome prošlo dvije tisuće godina. Vjerojatno su danas - Negove propovjedi ljubavi čovjeka prema čovjeku - od odlučnog značaja za budućnost čovječanstva. Čovjek nije "nađen" i Bog žrtvuje svoga Sina jedinca kako bi otkupio grijeha svijeta. Kajanje od tada postaje jedini put u carstvo Nebesko. Iznijeto jasno pokazuje da čovjek može tražiti i naći smisao ako pogleda u "sebe" i ako otkrije što mu je činiti prema drugim ljudima i tako potvrđivati sebe. Tako slikovito Isus Krist na križu poziva odmetnike, da se pokaju

i da će zajedno s Njim na nebo Bogu Ocu. Jedan se pokajao a drugi nije. Dilema nevjernih ljudi - izgubljenih od sebe - ostala je netaknuta. Neće se valjda dogoditi da je Krist uzalud raspet? Nećemo valjda postati stanovnici i baštinici Danteovog devetog kruga. Nemamo pravo na izdaju Ideje jer bi to bila izdaja nas svakog posebno i svih zajedno.

Stoga, te male i velike tranzicijske genijalnosti, koje srljaju u bogatstvo per se, znače razočarenje za građane koji su čovjeka i demokraciju izabrali nakon "socijalističkog" puta. Nakon pada Berlinskog zida ništa u ovoj jadnoj i umornoj staroj Europi nije jednako kao što je prije bilo. Kineski model ubrzanog razvoja pokazuje da je moguće razvoj ostvariti mjenjajući se u vremenu. Mi smo krenuli putem destrukcije; Slovenci putem konstrukcije, da bi uvođenjem eura završili u destrukciji. Rezultati su poznati.

Vratimo se trećem mileniju. Najkraće rečeno kršćanstvo se nalazi pred novim izazovom i njegov je temeljni zadatak i odgovor na izazov da spasi Čovjeka od Čovjeta. Njegov je zadatak da se bori kako bi svaki čovjek mogao biti Čovjekom a ne tek neki potrošački ili porezni broj. Kršćanstvo to može učiniti. Vjera je bila na strani slabih i nemoćnih, a danas slabih i nemoćnih ima mnogo; sutra će ih biti mnogostruko više nego što ih je bilo jučer. I ostale vjere svoj smisao traže u Čovjeku što se lijepo vidi iz postavke da Bog, ma kako ga zvali, stvori čovjeka na sliku i priliku svoju.

U tim prilikama dolazi nam novi Papa, borac za obespravljenje, kao nova nada. Izgubljeni vjeruju da će se ovo neodrživo stanje promijeniti. Oni „sa tamnijim naočalima“ svjesni su da se Franjo I. zapravo suprostavlja filozofiji kapital odnosa koji je toliko prožeo i samu Crkvu. Pojavni oblik kapital odnosa, da se slikovito izrazim, gledamo svaki dan putem televizije gdje nas „bombardiraju“ reklamama kako bi nas uvjerali da će nas upravo njihova ponuda učiniti sretnijima.

Uz najbolje želje, uključivo aktivnu podršku svih ljudi dobre volje, završit ću ovaj napis citatom Pape Franje I.:

„Bog ne želi dom koji će mu čovjek sagraditi, nego želi vjernost svojoj riječi, svojemu planu. A sam Bog gradi dom, ali od živog kamena prožetog njegovim Duhom.“

„... poziv na čuvanje ne tiče se samo nas kršćana. Ono ima jednostavno ljudsku dimenziju. Tiče se sviiju. To znači čuvati sve stvorenje, ljepotu stvorenja o koj nam govori Knjiga Postanka i kao što nam je pokazao sv. Franjo Asiški, znači poštivati svako Božje stvorenje i okoliš u kojemu živimo, znači čuvati ljude, brinuti se za sve, za svaku osobu, s ljubavlju, osobito djecu, starce, one koji su najslabiji i često se nalaze na periferiji našeg srca, znači brinuti se jedni za druge u obitelji: supružnici čuvaju jedno drugo, potom se kao roditelji brinu za djecu, a s vremenom djeca postaju čuvari roditelja; znači iskreno njegovati prijateljstva, koja su uzajamno čuvanje u povjerenju, u poštovanju i u dobru. Zapravo, sve je povjereno čovjekovu čuvanju. To je odgovornost koja nas se svih tiče. Budite čuvari Božjih darova.“